TRECUTUL E UN PROLOG

Steven R. Brown
Kent State University

… cel care ştie cum să aştepte, nu trebuie să facă concesii.
(Freud, 1922, p. 40)

În scrisoarea sa din 1935 către revista ştiinţifică britanică *Nature*, William Stephenson a prezentat ideea care avea să primească ulterior denumirea de metodologia Q, şi în acea scrisoare el şi-a exprimat optimismul cu privire la invenţia sa, care (a susţinut el) "introduce tehnica factorială, din activitatea de grup şi de teren, în laborator, acoperind sfere ale activităţii, până acum, neexplorate sau imposibil de explicat prin apelul la factorizare (p. 297). Printre acele sfere, neexplorate până atunci, Stephenson a menţionat în mod explicit estetica, psihologia educaţională şi teoretică („pură") şi factorul *g* al lui Spearman, despre care a spus că sunt acum subiecte de cercetare în „condiţii experimentale mult îmbunătăţite". Acest termen generic pentru toate aceste sfere a ajuns să fie cunoscut sub numele de *subiectivitate*, iar preocuparea pentru un studiu ştiinţific al subiectivităţii reprezintă *raţiunea de a fi* a metodologiei Q şi criteriul pe baza căruia aceasta îşi revendică dreptul la notorietate.

Oamenii împărtăşesc opinii despre lucruri – de exemplu, despre faptul că nu s-ar fi cuvenit ca Statele Unite să intervină în Irak fără susţinerea Naţiunilor Unite, sau că romanul cel mai bine vândut, *Codul Da Vinci*, este o poveste captivantă, sau că există viaţă după moarte etc., toate acestea fiind, pur şi simplu, subiective, adică nu pot fi demonstrate în acelaşi mod în care se poate dovedi că 2 + 2 = 4 sau că apa îngheaţă la 0° C. Opinia necesită un susţinător, ceea ce implică referirea la propria persoană, acesta nefiind şi cazul unui fapt. Totuşi, anterior metodologiei Q, nu exista o modalitate sistematică de a califica toate aceste aspecte ale subiectivităţii sau o modalitate care să se supună standardelor ştiinţifice. Poeţii şi filozofii, de-a lungul timpului, au fost întotdeauna conştienţi de importanţa subiectivităţii, la fel cum au ştiut şi despre vise, însă a trebuit ca un Freud să inventeze mijloace sistematice de studiu al viselor, acesta fiind şi rolul lui Stephenson în cazul subiectivităţii.

Această ediţie specială, dedicată metodologiei Q, constituie o ocazie potrivită pentru o evaluare experimentală vizând măsura în care a fost justificat optimismul iniţial al lui Stephenson. La început, ideile sale au fost întâmpinate cu neîncredere şi chiar iritare. După moartea lui Sir Charles Spearman, care a fost mentorul lui Stephenson, Sir Cyril Burt a devenit liderul oamenilor de ştiinţă preocupaţi de analiza factorială, părerile acestuia cu privire la corelarea persoanelor

fiind atât de contradictorii față de cele ale lui Stephenson, încât cei doi au găsit necesară clarificarea pozițiilor respective în cadrul unui articol care îi are drept co-autori (Burt & Stephenson, 1939). Au existat câteva aspecte în privința cărora au fost de acord, însă multe asupra cărora şi-au exprimat dezacordul, numeroase aspecte din cele din urmă avându-şi originea într-o problemă a definirii vizând natura matricei (sau a matricelor) care urmau să fie supuse analizei factoriale.

În ceea ce priveşte distincția dintre Q şi R, de exemplu, Burt a considerat ambele aspecte ca „implicând aceleaşi scopuri, metode şi teoreme, şi … fiind doar moduri alternative de analiză a oricărui tabel sau cifre" (Burt & Stephenson, 1939, p. 274). Cu alte cuvinte, din punctul de vedere al lui Burt, a existat întotdeauna o singură matrice care a fost adusă în discuție, calcularea corelațiilor dintre coloanele matricei făcând obiectul metodei R, iar calculul corelațiilor dintre rânduri făcând obiectul metodei Q. Astfel, principiul reciprocității expus de Burt a explicat că „factorii obținuți ca urmare a corelării persoanelor ar trebui să fie de aceeaşi natură şi număr cu cei obținuți ca urmare a corelării trăsăturilor" (p. 278), având în vedere că cele două seturi de factori au rezultat din acelaşi set de numere.

Stephenson, pe de altă parte, a susținut că „argumentele lui Burt confundă reciprocitatea, care poate corespunde unuia şi aceluiaşi set de date, cu supoziția lui Stephenson vizând două seturi distincte de date care sunt destul de lipsite de legătură şi care servesc unor obiective psihologice diferite" (Burt & Stephenson, 1939, p. 278). De aceea, din punctul de vedere al lui Stephenson, au fost întotdeauna luate în discuție două matrice – una cuprinzând măsurători obiective ale trăsăturilor (cum ar fi QI, viteza de citire etc.) şi care urma să fie supusă analizei factoriale R, şi o a doua, cuprinzând răspunsuri subiective (precum cele obținute ca urmare a sortării Q) care avea să fie supusă analizei factoriale Q. Metoda R se putea aplica coloanelor primei matrice (care putea fi, la fel de bine, examinată şi pe rânduri), în timp ce metoda Q putea fi aplicată asupra persoanelor celei de-a doua matrice (putând fi, la fel de bine examinate, mai întâi rândurile şi apoi coloanele) – de aici, cele patru sisteme factoriale diferite la care a făcut anterior referire (Stephenson, 1936). Ceea ce a vrut Stephenson să denumească prin R şi Q au fost analiza R a primei matrice şi analiza Q a celei de-a doua matrice; adică, a fost vorba de două matrice diferite.

Cincisprezece ani mai târziu, trecând în revistă *Studiul comportamentului* al lui Stephenson, Burt (1955) a continuat să susțină supoziția unei singure matrice de date, astfel încât „dacă ne limităm la măsurătorile obținute o singură dată, putem, fie să facem media persoanelor şi corelarea trăsăturilor, sau [pentru aceeaşi matrice de date] să facem media trăsăturilor şi corelarea persoanelor" (Burt, 1955, p. 58), o viziune pe care a menținut-o până la sfârşitul vieții (Burt, 1972). Până la apariția cărții lui Stephenson, principalii oameni de ştiință preocupați de analiza factorială au înclinat balanța de partea lui Burt – Charlotte Banks, Hans Eysenck şi Godfrey Thomson (cu unele rezerve) în Marea Britanie, şi ulterior R.B. Cattell, J.P. Guilford, Quinn McNemar şi L.L Thurstone în Statele Unite (*Studiul comportamentului* a fost publicat trecând peste rezervele lui Thurstone, decizie care a fost justificată prin republicarea cărții în 1975 în cadrul seriei clasice din cadrul University of Chicago Press's Midway). Cronbach şi Gleser (1954) nu au fost deloc surprinzători atunci când au caracterizat activitatea lui Stephenson ca fiind „înşelătoare" (cf. Stephenson, 1954), iar această poziție oficială a fost introdusă în lunga istorie al cărei autor e Mowrer (1953). Doar acei scriitori americani situați în afara psihologiei propriu-zise – de exemplu, teoreticianul sistemelor Russell Ackoff, asistentul social Charles Gershenson şi psihiatrii Bernard Glueck şi Lyman Wynne – au scris recenzii receptive. În domeniul sociologiei, atât Ralph Turner, cât şi Melvin DeFleur au adoptat un punct de vedere critic asupra *Studiului comportamentului*, respectiv în privința lucrării ulterioare a lui Stephenson, *Teoria jocului asupra comunicării în masă* (1967), iar acest lucru poate explica motivele pentru care numărarea studiilor din sociologie implicând metodologia Q, întreprinse până în prezent, se poate face apelând doar la degetele unei singure mâini (şi aceasta incompletă!), cu toate că trebuie remarcat faptul că metodologia Q a fost primită cu entuziasm de un grup viguros de sociologi ruşi (http://www.qmethod.narod.ru/). În parte, datorită dominanței lui Burt şi opoziției sale în raport cu ideile lui Stephenson, Stephenson a părăsit Marea Britanie în 1947 şi s-a mutat în Statele Unite, unde şi-a petrecut restul vieții.

Până la începutul şi către mijlocul anilor '60, interesul psihologilor americani față de metodologia Q s-a estompat – cu excepția acelora specializați în domeniul evaluării personalității care şi-au menținut interesul în sortarea Q ca şi tehnică (de exemplu, Block, 1961) – şi nu a mai fost reanimat timp de 30 de ani. Acest declin al interesului a coincis cu plecarea lui Stephenson, din Departamentul de Psihologie, la Universitatea din Chicago şi cu mutarea în cele din urmă, doi ani mai târziu, la faimoasa Şcoală de Jurnalism a Universității din Missouri, unde i-a fost acordată distincția de Profesor în domeniul Cercetării Reclamei / Publicității, până la ieşirea la pensie din 1972. În

acest timp, teoria jocului propusă de el a stimulat interesul asupra metodologiei Q în ştiinţele comunicării, conducând la numeroase publicaţii şi disertaţii (la Missouri şi la Universitatea din Iowa, mai ales) venite din partea unor persoane care ocupă, în prezent, poziţii academice superioare. Teoria jocului a fost comparată, în mod favorabil, cu teoriile lui McLuhan, Ellul şi Marcuse (Rowan, 1978), ceea ce a determinat republicarea sa în 1988.

Eu am luat contact cu ideile lui Stephenson în timpul studiilor universitare în jurnalism, la începutul anilor '60 , interes pe care l-am menţinut când m-am transferat la ştiinţe politice, domeniu ce cuprinde anumite aspecte ce au suferit transformări care le-au făcut receptive la ceea ce a avut de oferit metodologia Q. Pe măsura difuziunii interesului şi a forţei dobândite, a devenit necesară stabilirea liniilor de comunicare, şi astfel, în 1977 a luat naştere o revistă trimestrială (intitulată *Subiectivitate operantă*, în continuă publicare de aproape 30 de ani), iar în 1985 a avut loc prima conferinţă anuală. Sinergia rezultată ca urmare a contactului interdisciplinar a determinat fondarea, în 1989 (la doar câteva luni după moartea lui Stephenson), a Societăţii Internaţionale pentru Studiul Ştiinţific al Subiectivităţii (I4S), care va organiza cea de-a 21-a întâlnire a sa în 2005 în Vancouver, iar în 2006, în Trondheim. Aceste iniţiative au fost apreciate de forumul electronic de discuţii (500 de persoane înscrise de pe întreg mapamondul) şi de pagina web Qmethod (www.qmethod.org). Dezvoltarea şi accesibilitatea pachetelor PQMethod freeware şi PCQ software de introducere şi analiză a datelor (Schmlock & Atkonson, 2002; Stricklin & Almeida, 2004) au jucat un rol semnificativ în aplatizarea curbei învăţării tehnice şi în transmiterea metodologiei Q în faţa unei noi audienţe.

Accelerarea interesului pentru metodologia Q din ultimii ani apare în iniţiative precum Societatea Coreeană pentru Studiul Ştiinţific al Subiectivităţii (K4S) şi în revista sa, *Q – Metodologie şi Teorie*, în recent publicatul *Journal of Human Subjectivity*, ca şi în publicarea studiilor metodologice Q în reviste şi edituri academice prestigioase, incluzând o ediţie anterioară specială (Goldman & Brown, 1990). Apariţia volumelor lui Brown (1980), McKeown şi Thomas (1988) a fost utilă pentru clarificarea ideilor ascunse în proza mai dificil de înţeles a lui Stephenson. Indicatorii mai recenţi ai progresului sunt vizibili în calitatea şi rafinamentul publicaţiilor notabile, precum recentele articole enciclopedice (Brown, 2004; Ozer, 2001; Robbins, 2005), capitolele din cărţi (Brown, *in press*-a, *in press*-b; Brown, Durning & Selden, 1999; Durning & Brown, *in press*; Febbraro, 1995; Gauzente-Juguet, *in press*; Smith, 2001, pp. 319-343; Stenner & Stainton Rogers, 2004; Stainton Rogers, 1995) şi acele capitole de metodologie din cărţile care mizează substanţial pe metodologia Q (de exemplu, Aalto, 2003; Addams, 2000; Barry & Proops, 2000; Dryzek & Holmes, 2002; Peritore, 1999; Robyn, 2005; Sylvester, 1999). Acum sunt disponibile, în mod regulat, workshop-uri tehnice la conferinţele anuale Q (şi on-line la www.qmethod.org), fiind accesibile şi seminariile universitare dedicate metodologiei Q, în universităţile din Statele Unite, Europa şi Orient. În 2004, metodologia Q a început să fie predată în faţa unei vaste audienţe europene la Şcoala de Vară în Analiza şi Colectarea Datelor în Ştiinţele Sociale a Universităţii din Essex (Regatul Unit al Marii Britanii).

Un non-academician al cărui interes în metodologia Q datează de mai mult de 30 de ani, a scris recent „Voi pleca în mormânt cu credinţa că Stephenson va intra, în cele din urmă, în istoria ştiinţifică, pe poziţii de egalitate cu orice alt titan al secolului 20" (comunicare personală). Dacă este prea devreme pentru orice pronunţare definitivă de acest fel, nu este nici un pericol în a concluziona că, în egală măsură, discrepanţa dintre prima viziune a lui Stephenson, din 1935, şi modul în care metodologia Q este înţeleasă şi valorificată, în mod curent, se estompează. Un capitol recent al lui Smith (2001), de pildă, înlocuieşte 70 de ani de neclarităţi în psihologia academică, prin plasarea activităţii lui Stephenson pe aceeaşi poziţie cu alte capitole ale behaviorism-ului, psihologiei cognitive, fenomenologiei, post-modernismului şi a altor şcoli de gândire care s-au impus, şi merge chiar mai departe, sugerând că celelalte şcoli au multe de învăţat de pe urma studiului subiectivităţii operante. Dacă înţelegerea metodologiei Q a deraiat datorită erorilor conceptuale ale trecutului, atunci se pare că trenul gândirii a fost repus pe şinele de-a lungul cărora rulează acum, prin propria energie către destinaţia sa, mai puţin preocupat faţă de „linia moartă" a trecutului. Această ediţie specială a *Psihologiei Resurselor Umane* constituie testamentul acestei realizări şi poate marca sfârşitul îndelungatului prolog Q.

Traducerea:
Aleksandra Maletici